

197902

AZ ERDÉLYI
MÚZEUM-EGYESÜLET
MULTJA ÉS JELENJE.

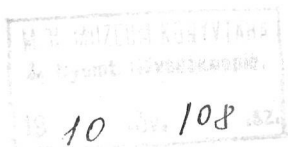
AZ
ERDÉLYI NEMZETI MÚZEUM
TÁRAI

AZ EGYESÜLET
ÖTVEN ÉVES JUBILEUMÁRA
ÖSSZEÁLLÍTOTTA:
KELEMEN LAJOS

KIADJA
AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET

1900

Magy. l.
297 ti

Az erdélyi magyar társadalom rég érezte a szellemi művelődés szolgálatában oly nagy jelentőségű gyűjtemények és a tudományos munkálkodás szükségét.

Bod Péter már 1760-ban fölveti az akadémia eszméjét, de szava akkor irodalom és irodalmi kör hiányában visszhangtalanul maradt. Negyedszázaddal később (1785) gr. Batthyány Ignác, a tudós róm. kath. erdélyi püspök készített tervet erdélyi tudóstársaság felállítására, de a megvalósítás neki sem sikerült.

Az 1791-i országgyűlésen ezt az eszmét az ország rendjei veszik gondjai. ba. Zágoni Aranka György agitációjára megalakul az erdélyi *nyelvművelő és a történeti kézírato-
kat kiadó* két társaság.

Az előbbi tervezetében csak a magyar könyvtár képviseli a gyűjteményeket, de az országgyűlés szélesebb alapokat tűzött ki s

197902

bizottmánya tervezetében ott találjuk a könyvtár, képek, pénzek, feliratok, régiségek gyűjtésében a *múzeumi gondolatot*. A kéziratkiadó társáságnak pedig már céljánál fogva gyűjteménye alakult.

A rendek törvényt hoztak a nyelvmívelő társaság érdekében. Ezt azonban az uralkodó nem erősítette meg s Aranka György országos támogatás reményére alapított vállalkozása magánútra szorult. Aranka jó reménységgel Marosvásárhelyt így is megalakította 1793-ban a magyar *nyelvmívelő útkészítő* társaságot. Az ott gyűléseket tartott, könyv-, oklevél- és régiséggyűjteményt szerzett s 1796-ban kiadta egy kötetben munkálatai első darabját; de munkálkodása hovatovább apadt s 1810-ben a pénzhány és a Főkörmányszék hivatalnokos beavatkozásai miatt megszűnt.

Az eszmét azonban ez a bukás nem ölte meg. *Döbrentey* Gábor 1813-ban Kolozsvárra került. Irodalmi és tudományos kört teremtett magának. Egy év múlva megindította az *Erdélyi Múzeummal* az első erdélyi magyar tudományos folyóiratot. Ennek nyomán új életre kelt a tudós társaság eszméje s 1819 májusában az új társaság Kolozsvár íróvilágából meg is alakult. Pénzalapot gyűj-

töttek, megkezdtek a tudományos munkálkodást; de az udvari kancellária beavatkozására üléseiket az alapszabályok megerősítéséig eltiltották. Az alapszabályokat aztán fölterjesztették, azok megerősítését sürgették, de az sohasem történt meg s így ez a törekvés sem sikerült.

Ezektől függetlenül a tisztán múzeumi gondolatot először 1829-ben Bölöni *Farkas Sándor*, főkormányzéki fogalmazó, a későbbi neves észak-amerikai utazó vetette föl. Gróf Lázár László kancellárhoz azon év elején (l. 28.) benyújtott tervezete vázlatos, de cél tudatos múzeumi program. A Főkormányzék szolgálatában élve, jól ismerte a pénzügyi nehézségeket s ezért igen-igen szerény alapokra akart építeni. A vezető körök azonban még ezt is sokallották s a különben oly tettbuzgó ember kedvét veszítve, végkép letett értékes gondolatáról.

A kérdés azonban ismét csak aludt. A cenzurával lenyűgözött sajtóban szóba sem került, de a tanulás, önmívelés és az alkotások vágya naponta nőtt s a gyűjtemények szükségét minden műveltebb ember érezte. A harmincas években sűrűn alakuló kaszinók könyvtárakat állítanak s némelyek könyveiket a közmívelődés szolgálatára közhasz-

nálatra beadják ide. A Kolozsvárt összpontosult nagy számú értelmiségnek egyetlen nyilvános könyvtár sem állott rendelkezésére. Az akkori 3 főiskola könyvtárai pedig anyagukkal is legfennebb együtt felelhettek volna meg nem tulságosan felcsigázott igényeknek.

Azonban Gyulafehérvárt, Marosvásárhelyt, Nagyszebenben már nyilvános könyvtárak állottak. Ezek művelő és nemesítő hatása ott lebegett mindazok szemei előtt, a kik a magyar művelődés ügyét szívéükön viselték.

Közülök a gr. *Kemény* család fejedelmi ágának Gerenden élő két unokatestvér tagja, *József* és *Sámuel* a Magyarországon Széchenyi Ferenc gróf által 1802-ben nyújtott példára, nagyobb alkotásra gondoltak. Már 1837-ben, majd 1840-ben híre kelt, hogy könyvtáraikat Gerendről közhasználatra beszállíttatják Kolozsvárra s 1841 februárius 24-én csakugyan bejelentették Küküllő megye rendleinek alapító szándékukat. A megye gyűlése azonban a heves választási küzdelmek között úgy oszolt el, hogy a kért támogatás ügye szóba sem került s gr. Kemény József és Sámuel most Kolozs megye rendeihez nyújtották be levelüket, a melyet az Erdélyi Híradó is egész terjedelmében közölt.

Kolozs megye lelkesen felkarolta a mű-

zeum-alapítás tervét s pártolására felszólította a törvényhatóságokat is. Közülök több székely szék gyűlése sorban állást foglalt a jó ügy érdekében s a Kemény grófok adományai mellé gr. *Gyulay* Lajos 1890 darab-ból álló ásványgyűjteményt, *Kolosváry* Pál szolgabíró pedig 269 darab könyvet ajánlott fel. A mozgalmat a kolozsvári magyar sajtó is lelkesen támogatta s Nagyajtai *Kovács* István kormányzéki tanácsos 1842 elején külön röpiratban fejtegette a múzeum szükségességét és előnyeit. Munkálatában az ügyet népszerűsítette, olvasóit a kérdésben ottho-nossá tette, magyarországi példáival versenyre tűzelte s tetemesen hozzájárult ahhoz, hogy az ügy megérlelődve, 1842 június 21-én az országgyűlésen zajos köztetszéssel találkozott.

Az országgyűlés a Kemény grófok nagy-lelkű ajánlatáért köszönetét fejezte ki s azt javaslattételre a rendszeres bizottmánynak adta ki, a mely Kemény József gr. tervezete alapján hosszabb alapos tárgyalások és sok érdekes fölmerült gondolat megvitatása után a múzeum kérdésében az erdélyi országgyűlési ülésterem és a nemzeti színház jó-karba hozatalával kapcsolatosan terjesztett az országgyűlés elé javaslatot.

Élénk és tartalmas hozzászólások után 1842 december 23-án létrejött az országgyűlés határozata a múzeum, az országos tanácskozó-terem és a nemzeti színház jókarba állítása ügyében. A múzeumra 100.000 forint költséget irányoztak elő. Helyéül a hajdani gubernátori szállást, a főtéri Bánffy-házat szemelték ki. Gondoskodtak tisztikaráról s az uralkodó nevére Ferdinánd-Múzeumnak akarták nevezni. Költségeire országos rovattal szándékoztak kivetni. Ehhez azonban a szászok nem járultak hozzá s az ügygyel kapcsolatosan fölmerült kérdések az országgyűlést csakhamar mérges faji és közjogi viták színhelyévé tették.

Az országgyűlés politikai tapintatból és figyelemből a múzeum céljaira csak a magyarokra és székhelyekre vetett rovattal, s a múzeum felügyelő-bizottságába szászt is választott. Az ellentétek azonban nem simultak el. A szászok ellenvéleményt adtak be a törvényjavaslathoz s ezzel szentesítését sikerült elodáznik. Hiában szaporodtak közben a magyar múzeumi ajánlatok és adományok: az országgyűlés végéig a javaslatokból nem lett törvény s csak három év múlva, 1845 október 10-én kértek a múzeumra egy királyi leiratban terveket és helyszinrajzokat, aztán az ügy itt újra megakadt.

Az erdélyi országgyűlés 1847 november 3-án és 9-én ismételten felírt a múzeum sorának kedvező elintézése érdekében, de a felíratra válasz nem érkezett.

Nemsokára, 1848 május 30-án kimondták Erdély unióját Magyarországgal. A múzeum-állítás kötelessége tehát most már az unióval az egyesült hazára hárult, de a bekövetkezett 1848-49-i események lesodorták a napirendről.

*

Mire a szabadságharc lezajlott, a múzeum ügyének is megvoltak a maga veszteségei s azután az idő sokáig nem volt alkalmas arra, hogy bárcsak tárgyalni is lehessen róla. Az abszolutizmus súlyosan nehezült Erdélyre. Mégis, mihelyt a magyarság a csapásokból felocsudott: megszólalt az első hang, amely a pusztulás még friss emlékeire mutatva hírdette, hogy őrizzük azt, a mi megmaradt.

Kőváry László Erdély Régiségei bevezetésében, 1852-ben, a múzeum egyesületi úton való létesítésére hívta fel a magyarságot. Szava és személye azonban még akkor nem volt elég súlyos, s az idő nem elég alkalmas arra, hogy gondolatát tett is kövesse. A kérdés néhány évig még érlelődött, amíg gróf *Mikó* Imre Erdély egyik leggazdagabb és tekintélyesebb főura és államférfia vette a kezébe.

Multja és egyénisége egyaránt kijelölték útját a sikerre. Csendben megkezdte az erdélyi magyarság szellemi erőinek tömörítését s kifejlett nemzeti és társadalmi életet akart. Pártolta a színházat, az irodalmat s maga is irodalmi vállalatot indítva, megkezdte az Erdélyi Történelmi Adatok kiadását.

Már 1855 elején gondolt a múzeumra is, de föllépésére az alkalmat igazában gróf *Kemény József* 1855 szeptember 12.-én történt halála adta meg. Kemény ugyanis az 1841—43.-i országgyűlésen felajánlott becses gyűjteményeit végrendeletileg egy felállítandó erdélyi országos múzeumnak hagyta s annak létesítéséig a budapesti magyar nemzeti múzeumban kívánta sorsát biztosítani.

A múzeum ügyének barátai most attól tartottak, hogy a leginkább erdélyi vonatkozású nagybecsű gyűjtemények vagy elmerülnek a nemzeti múzeum anyagtömegében, vagy esetleg az abszolút kormány éppen a végrendeletet felhasználva, Szébenben állít országos múzeumot, s akkor az 1841-ben Kolozsvárra és a magyarság céljaira szánt szép anyag nem szolgálhatja azt a gondolatot, a mely *Kemény* lelkét betöltötte. A múzeumot tehát mindenkép Kolozsvárra akarták felállítani.

Mikó Imre előbb magán úton, összejöve-

télek és levelezés útján készítette elő az ügyet, majd 1856 áprilisében az akkor indult *Kolozsvári Közlöny* mellékletében szándékával a nyilvánosság elé lépett.

Reá mutatott a múzeum szükségességre, hasznaira.

Alapúl az 1841—43-i országgyűlés ajánlatait tekintve, a múzeum-alapítás idejét elérkezettnek s első feladatának a Kemény-féle gyűjtemények elhelyezését jelölte meg. Csak helyre és kormányengedélyre volt szükség. Javaslatot tett ezekre is és a helykérdés megoldására az 1841—43-i szentesítetlen országgyűlési törvénycikk értelmében alapítandó erdélyi múzeum céljaira oda ajándékozta a Külső-Szén-utcában 10 holdas parkban épült kilencszobás, szép, emeletes villáját, s a múzeum létesítését egyesületi úton ajánlotta. Az alap meg volt. A nemes, önzetlen adomány Erdélyszerte általános lelkesedést keltett. Az egész magyarság érezte, hogy a múzeum-egyesületben életerős gondolatot nyert, mely alkotó munkára tömörítheti. Mindenfelől lelkes üdvözlések, levelek, küldött-ségek fejezték ki a köz örömet s már április 23-án Torma Károly csicsókeresztúri földbirtokos megnyitotta az adományok hosszú sorozatát is.

Megkezdődött a szervezkedés. Elkészült az alapszabály terve s Mikó Imre gróf azzal Bécsbe utazott, hogy megerősítését kieszaközlje. Személye az udvarnál is rokonszenves volt. Kegyes fogadtatást nyert, s azzal a benyomással jött haza, hogy a múzeum-egyesület megalakulásának semmi nagyobb akadály nincs az útjában.

Az abszolút kormány azonban a tömörülést, az általános zajos érdeklődés miatt többnek látta közönséges művelődési mozgalomnál s annyi akadályt gördített elébe, hogy a megalakulás csak három év múlva, 1859 november 23—26 napjain történhetett meg.

*

Az alakuló gyűlésnek a külső körülmények kedveztek. Az 1859-i olasz—osztrák háború Ausztriára veszteséggel végződött. Az abszolutizmus csillaga tünedezett. Augusztusban az alapszabályokat megerősítették, szeptemberben leküldték. Októberben a magyarság nyelvéhez való ragaszkodása mellett a nyelvújító Kazinczy Ferenc születésének századik évfordulója fényes ünneplésével tüntetett s november közepén híre futott annak, hogy megkötötték a zürichi békét. A szívek új reményekkel teltek meg. Az erdélyi magyarság oly rég

szünetelt megnyilatkozásának első alkalmára mindenfelől Kolozsvárra sereglett s a november 23-án megnyílt közgyűlésen, a Vigadó nagytermében, az Unio kimondásának helyén, Erdély színe-java találkozott.

A herceg Lichtenstein Frigyes helytartó jelenlétében történt alakulás a magyarságot erejében megújulva mutatta be. Midőn az egyesület hivatalos nyelvét titkos szavazással meg kellett állapítani: a közel 400 jelenvolt tag egyhangúlag a magyar nyelv mellett nyilatkozott. A föllelkesült közgyűlés gyalog kísérte gr. Mikó Imrét lakására s az ünnepi lakoma a hangulatot a viharosságig emelte. Az alakuló ünnepély az erdélyi magyarság sikerült erőpróbája lett s negyednap a higgadt Mikó maga jelentette ki bezáró beszédében, hogy a gyűlésen tapasztalt vélemény- és akarategység, szellemi és erkölcsi erősúly, tudomány- és hazaszeretet arról győzték meg, hogyha a magyarság most megkezdett útján előre megy, „úgy a mivelődés, tudomány és az ezeken alapuló nemzetiség ügyét kockáztatni, vagy épen elejteni semmi nem fogja“.

Mindenki azzal a vigasztaló tudattal távozhatott haza, hogy a belső erők gyarapodtak s a megtörtént szervezkedés és a választások után nyugodtan bízták a múzeum-egyesület

és tárai ügyét a választmány és a tisztviselők kezére.

Az alakuló közgyűlés az egyesület működésének megkezdését 1860 januárius 1-re tűzte ki. Betöltötte a múzeumőr, könyvtáros, pénztáros és titkár állását s gondoskodott segédszemélyzetről is. Első költségvetését 10,142 frt bevételre és 8585 frt kiadásra irányozta elő.

Akkori vagyona 180,850 frt kamatozó tőke, 6,625 frt egyszersmindenkorra tett ajánlat és 5,144 frt évenkénti 5 frtos részvény tiz évig, összesen tehát 192,617 frt 55 kr. volt.

Tárgyállománya 15,439 drb könyvből, 1083 drb kéziratból, 128 arany, 2841 drb ezüst, 1738 bronz éremből s 10,092 drb különböző régiségből, természeti ritkaságból, ásványból, kőületből, állatból és növényből állott.

Mindez rendezetlenül jútott a múzeum-egylet tulajdonába s csupán a könyvtár anyagával voltak nagyjában tisztában. Ez nyílt meg leghamarább a Farkas-utcai Bethlenháznál, hol részére gr. Bethlen Sándor ingyen helyiséget adott. Külön, kis, tűzbiztos kamrájában tartották a kéziratárt s a régiségeket és érmekeket is, amelyeket egyelőre a könyvtáros kezelt.

Az 1860. és 61. évben lázasan folyt a szer-

vezkedés munkája. Átalakították Mikó Imre gróf ajándékozott villáját is. Az érem és régiségtár kezelése külön vált a könyvtárétól. Ott kapott helyet az átalakított épület egyik termében, míg négy más termet a természet-tudományi gyűjtemények foglaltak le. 1862-re aztán tisztába lehetett végre jönni azzal, hogy a begyűlt adományokból mi valódi gyűjteményi anyag, mi duplum és kuriozum. A táruk kialakultak s 1864-re a múzeum-egyesület teljesen szervezve működött.

Ugyanekkor párhuzamosan folyt a tudományos munka más téren is.

Az igazgató-választmány minden hónapban nyilvános tudományos ülést tartott s ezek anyagát az Erdélyi Múzeum Egylet Évkönyveiben, *Brassai* Sámuel szerkesztésében, már 1861-től kezdve kiadta. Ettől az évtől 1870-ig öt kötet jelent meg. Akkor már megindult a mozgalom a kolozsvári tudomány-egyetem föllállítására s midőn az 1872-ben tényleg megnyílt: a múzeum-egyesület életében is lényeges változások állottak be.

*

Az abszolutizmus nyomása alól 1867 óta fölszabadult lelkek minden téren találhattak hajlamaiknak megfelelő munkakört. Az érdeklődés megoszlott. Az összetartás érzete tárgult.

Ezt a múzeum-egylet is megérezte. Mire az első alapszabályok által kikötött részvényes tagság tíz éve lejárt: a 896 régi részvényes tag száma száznál kevesebbre apadt. A gondolkozó elmék e számszerű hanyatlás okait keresve észrevehették, hogy az alakulás idejének lelkes közönsége nem találta s nem is találhatta meg az egyesületben a remélt politikai tömörülési pontot. Sokan ezért állottak félre. Másfelől az is kétségtelen, hogy az egyesület érintkezése tagjaival — sokféle okból — nem volt eléggé közvetlen és folytonos. S végül a rokonszenvet és érdeklődést semmi esetre sem növelhette az a tény, hogy a nem nagy vagyonnal rendelkező egyesület személyi kiadásai tíz év alatt majdnem kétannyira növekedtek, mint a dologiak. Ez az állapot aztán 1872-ben oda fejlődött, hogy a személyi kiadásokra 10,109 frt, míg dologiakra csak 3000 s ebből is tisztán a táraakra csak 1300 frt jutott. Az egyesület helyiség, pénz és személyzetszükséggel küzdött. Már 1867-ban felíratban fordult az országgyűléshez s építkezésre 200,000, felszerelési és főtartási költségekre 50,000 frtot kért, de nem kapott s az országos költségvetésbe fölvetett 10,000 frt évi segélyt is elejtették.

Az egyetem felállítása alkalmából 1872-ben a kormánynyal kötött szerződés anyagilag némi javulást hozott.

Az egyetem felállítását ugyanis jelentékenyen megkönnyítette az a körülmény, hogy a múzeum táraiban szükséges és igen jól használható tudományos gyűjteményeket talált készen. Nem kellett tehát magának állítani olyanokat, hanem a készet vehette bérbe. Így a kormány szerződést kötött az egyesülettel, mely szerint tárai elhelyezéséről és kezeléséről gondoskodik és használatukért évente 5000 frtot fizet. Ezzel az egyesület évi bevételei közel 16,000 frtra emelkedtek; viszont a nagyközönség azt hitte, hogy most már pártolása felesleges, s a tagok száma nem szaporodott.

Az egyesület az egyetem felállítását azonban elsősorban nem az anyagiakért üdvözölte nagy reménységgel. Vezető köreiből az volt a hit, hogy az egyetem tanárai és hallgatói sietnek felhasználni és feldolgozni a múzeumi gyűjteményeket s az új egyetemi tanárok az egyesületbe lépve, annak tudományos működését föllendítik. Az első föltevés be is vált. A második nem. Pedig az egyesület már 1874-től fogva addigi évkönyvei mellett *Erdélyi Múzeum* címmel folyóíratot

indított, hogy az egyetem tudományos működése számára alkalmat és tért nyújthasson. Ezzel sem tudott vonzó erőt gyakorolni, sőt az történt, hogy 1876-ban épen olyan körökből alakult Kolozsvárt külön *orvos-természettudományi társulat*, amelyek munkásságát a múzeum-egyesület a maga körében szeretett volna érvényesíteni.¹

A múzeum-egyesület célját idáig címe teljesen kifejezte. Nem volt tudományos társulat. Első alapszabálya ezt kifejezetten magába is foglalta. Az alkotmányos élet helyreállítása után azonban 1869-ben alapszabályait némileg módosítva, egyelőre kihagyta azt a pontot, a melyben ez ki volt mondva. Már alakulása óta voltak szakosztályai. Ezeknek azonban nem volt külön szervezete s életük működésükben, a tudományos üléseken nyilvánult. E szakosztályoknak már 1878-ban az egyesület több tért engedett az addiginál s *Finály* Henrik titkár elérkezettnek látta az időt, hogy az egyesület kezdje a fősúlyt áthelyezni a múzeumba gyűjtött tudományos anyag feldolgozására „s így egyengesse az utat arra

¹ Ebben az évben gr. Mikó Imre elnök meghalt, Torma Károly alelnök pedig lemondott. Ekkor választották elnökké gr. Esterházy Kálmánt, az egyesület jelenlegi elnökét.

az átmenetre, mely a múzeum-egyletből, az eddig csak múzeumot alapító és ellenőrző-igazgató testületből lassanként valóságos tudós-társaságot, azaz tudományt művelő és terjesztő, tudományos eredményeket termelő testületet alakítson.“¹

Ez az akadémiai gondolat.

Két szakosztály alakult: az orvos-természettudományi és a bölcsészet-nyelv és történelmi. Az első évben mindeniknek tetemes idejét és munkaerejét vette igénybe a szervezkedés; de csakhamar működést fejtettek ki s az még fokozódott, midőn három évi fennállása után az orvos-természettudományi társulat a múzeum-egylet hasonló célú és nevű szakosztályával egyesült.

Ez a munkásság nem a táraakra támaszkodott.

A szakosztályok aztán az 1883.-i alapszabálmódosítás után nagy önállóságot nyertek. A múzeum-egyesülettől jóformán semmiben sem függtek. Külön szervezetük, közgyűlésük, pénzkezelésük lett. Jogot nyertek olyan szakosztályi tagok föl vételére, akik az egyesületnek nem voltak tagjai. Tulajdonképpen csak pénzt kaptak az egyesülettől,

¹ Erd. múz. 1878. 50—51. l.

de azért ellenszolgáltatásra nem voltak kötelezve. Így aztán az egyesülettől rendre mind több segílyt nyerve, s a szakosztályi tagsági díjakat is fölhasználva, mindkét szakosztály többszöri cím- és szerkesztőváltozással értékes tartalmú folyóiratokat nyújtott tagjainak, de a gyűjtemények érdekét nem szolgálták s az egyesületi közgyűlések anyagának közlésén és címükön kívül alig mutatta valami, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyermekei. A táruk mindinkább az államsegélyre voltak utálva s az állammal 1895-ben megújított szerződés szerint most már az egyesület megfelelő intézeteivel kapcsolatban államilag kinevezett igazgatók alatt állottak. Helyiségeikről az államnak kellett volna gondoskodni, de ez szerződéses kötelezettségét egyre halogatta s minden tár helyszükséggel küzdött. A régi igazgatók rendre újakkal cserélődtek ki, akik nagyobb intézetek körében szélesebb látókörrrel növekedve, fejleszteni és modern színvonalra akarták állítani gyűjteményeiket. De a hely mellett nélkülöztek a kellő segédszemélyzetet s a gyűjtemények annyira szükséges kellékét, a folyóiratot is. Előbb azt akarták tehát, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület erejét egészen a múzeum fentartására fordítsa, szakosztályait

szüntesse meg, folyóiratai váljanak a táruk szerveivé; majd hosszú küzdelem után fennmaradtak a szakosztályok is s az alapszabályokat 1905-ben az egyesület közgyűlése e kettős célnak megfelelően átalakítva fogadta el. Az egyesület így szervezkedett újra.

*

Az új alapszabályok a tárukat és szakosztályokat egyformán az E. M. E. tudományos szerveinek tekintik s ezek érdekeit egyenlően igyekeznek szolgálni a megfelelő szakosztályi folyóiratok is.

Minden pénzkezelés egyesületivé lett, s megszűntek a külön szakosztályi pénztárak, és az az állapot, hogy valaki szakosztályi tag lehetett, a nélkül, hogy az egyesületnek tagja lett volna. Most az egyesület célja az 1841—3. évi Erdélyi Országgyűlésen elhatározott és 1859-ben Kolozsvárt megalapított Erdélyi Nemzeti Múzeum föntartása, tovább fejlesztése, gyűjteményeinek tudományos földolgozása, a tudományok mívelése, a honismeretnek és általában a magyar tudományosságnak előmozdítása. Belépésekor mindeki az *egyesület tagja* lesz s azután annak keretein belül a tetszése szerinti szakosztályhoz csatlakozhatik. Ilyen négy van:

1. a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi,
2. természettudományi,
3. orvostudományi és
4. jog- és társadalom-tudományi szakosztály.

Az 1 és 4-nek közös, a másik kettőnek külön-külön folyóírata van, mely a tagoknak tagsági díjuk fejében jár.¹

A szakosztályoknak tagjai az igazgató, alapító tagok is. Tag lehet minden tisztességes honpolgár. Azok lehetnek jogi személyek is.

A tagok igazgató, alapító, rendes vagy pártoló tagok.

Igazgató taggá az lehet, ki az egyesületnek 1000 koronát, vagy a múzeumba fölvehető ennyi értékű tárgyat adományoz. *Alapító* tag az, ki 200 koronával vagy ennyi értékű tárgyadománnyal gyarapítja az egyesület vagyonát. *Rendes* tag az, aki öt évre évi 8—8, *pártoló*, aki 3 évre évi 4—4 korona fizetésére kötelezi magát. A tagokat a választmány veszi fel. Tagságra elég egyszerűen a titkári hivatalnál (Kolozsvár, Egyetemi Könyvtár) jelentkezni.

¹ 1. 4. Erdélyi Múzeum, 2. Múzeumi Füzetek, 3. Értesítő stb.

A *rendes* tagok a közgyűléseken szavaznak, indítványokat tehetnek, választanak és választhatók. Tagsági díjuk fejében kapják azon szakosztály folyóiratát, melyhez csatlakoznak s az egyesület általános természetű és népszerű kiadványait. Díjtalanul látogathatják a múzeum tárait, valamint az egyesület időszaki kiállításait s úgy vehetnek részt a vándorgyűléseken, úgy kapják azok emlékönyveit, így jelenhetnek meg minden népszerű és tudományos előadáson és szakosztályi felolvasó ülésen. Végül kedvezményesen kapják a többi szakosztály és az egyesület régebb megjelent kiadványait.

A *pártoló* tagok e jogok kisebb részében szintén részesülnek. Így díjtalanul látogathatják a tárakat, úgy kapják az egyesület évkönyveit, így vehetnek részt minden általa rendezett népszerű tudományos előadáson. Ezen kívül a választmány az egyetemek, akadémiák hallgatóinak, valamint a középiskolák felsőbb osztályos tanulóinak azt a kedvezményt engedte, hogy a pártoló tagok díjával, azok összes jogait gyakorolva, külön díj nélkül kapják a hajlamaiknak megfelelő szakosztályi folyóiratot is.

Az egyesület kormányzását a közgyűlések és választmányi ülések intézik.

Céljai megvalósítására az egyesület széleskörű társadalmi tevékenységet folytat.

Szakosztályi üléseket tart, táraiban időnként magyarázó előadásokat, a tarakat illető tudományszakokból népszerűsítő előadásokat s 1906 óta Erdélyszerte évenként vándorgyűléseket rendez. Jogi szakosztálya szervezte a szabad oktatást s ennek néphivatalában szegény emberek ingyen nyerhetnek fölvilágosításokat és jogi tanácsot. Az egyesület a művelődés és tudomány terjesztése érdekében adja ki folyóirataiban ¹ a szakosztályok munkálatait s nyitja meg a nagyközönségnek tárait.

A tarak és szakosztályok élén kitűnő erők állanak. Az egyetemi tanulmányozás céljai szolgálatában álló tarakat az állam jelentékeny segélylyel támogatja. Az egyesület munkásságának fokozására csak a nagyközönség támogatására van szükség. Ezt pedig mindenki úgy teheti legkönnyebben ha az egyesület tagjai sorába lép.

A tagok száma 1909. elején 809 volt.²

¹ Ezeknek és az egyesület összes kiadványainak jegyzékét az Erd. Nemz. Múzeum könyvtára kívánatra bárkinek díjtalanul elküldi.

² A jubileumi jelentkezett új tagokkal kibővített névsort az egyesület kiadandó jubileumi emlékalbuma teljességében közölni fogja.

Ebből igazgató tag volt 18, alapító 47, rendes 574, pártoló 110, kedvezményes pártoló 60. Az egyesület vagyona kitűnő kezelés alatt áll.¹ 1908 végén — a gyűjteményeket nem számítva — meghaladta a hatszázezer K-át. Az 1908-i számadások 80,814.16 korona bevétellel és ugyanakkora kiadással zárultak.

Folyóiratai, könyvkiadványai és füzetei 100 kötetre mennek s a tudomány nem egy kérdéséhez járultak adattal, sokra világosságot vetettek.

Ötven év szép emlékeit, küzdelmeit, viszontagságait és örömeit az Erdélyi Múzeum-Egyesület alkotásaira tekintve ünnepelheti.

Tárai anyag és kezelés tekintetében elsőrangú gyűjtemények.

Könyvtára az erdélyi rész legnagyobb, Magyarország legjobban megépített és minden modern európai szakvívmányt felhasznált könyvtára. Ezreket mível és szolgál. Létele igazi nagy közérdek. Levéltára történelmi anyagkincstár. Régiségtárának csak helyisége hiányzik ahhoz, hogy nagy, jelentőségre jusson. Olyan gyűjteményei vannak

¹ *Lendvay* Emil klr. tanácsos, pénztáros megválasztása óta pénztárosi tiszteletdíját nevének kezelte alapítványul az egyesület céljaira adta. Az alap 1908-ban 2044 korona 50 fillér volt.

elraktározva, amelyekkel dicsőség a művelt világ elé állani. Állattárának már kész remek új épületében felszerelése után a szaktudós és a laikus egyaránt tanulságokat fog találni. Növénytára előviszi a szaktudást s a szép-érzéket jutalmazza; fejlődő botanikus múzeuma Magyarországon páratlan intézmény. Ásványtára gazdag és értékes gyűjteményben mutatja ~~Se~~ hazánknek és a nagyvilágnak ásványait, földnemeit és kővületeit.

Az egyesület félszázados multjára megnyugvással, jövőjére szép reményekkel tekinthet. A multból az értékest ápolva és őrizve szolgálja a haladást, a jövőt. A multból tanúlva, bízik a jövőben és küzd, hogy dicsőségesen kiépüljön a *nagy erdélyi múzeum*.

A KÖNYVTÁR.

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum és Ferencz József tudományegyetem egyesített könyvtárának már épülete is érdekes; berendezése és felszerelése valódi látványosság.

A kétemeletes épület a Szent-György-tér s a Trefort- és Mikó-utczák szegletén emel-

kedik. Alaprajzának főalakját a mellékelt vonalváz mutatja. A Mikó-utcza sarkán emelkedik a főhomlokzat, melyből az utcza

vonalán és a Szent-György-tér felé egy-egy kétemeletes szárny, középén, a főtengelyen egy egyemeletes épület indul. A keleti szárny végéhez egy különálló nagy amerikai rendszerű, vasbeton-épület csatlakozik, mely különös fedelével, félig üveg falaival messziről magára vonja a figyelmet.

Ez a tulajdonképpeni könyvraktár, mely a főépülettel még az olvasóterembe vivő fedett folyosón át is közlekedik.

Az épület főtengelyén a nagyközönség számára szolgáló helyiségek: az előcsarnok, ruhatár, katalogus- és nagy olvasóterem; az emeleten az előadó- és kiállítási termek nyertek helyet. A földszinten balra a díszes ülés-termet s az igazgató helyiségeit, jobbra a tisztviselők dolgozótermeit találjuk.

A nagy olvasóteremből jobbra a hírlap-olvasóba, balra a mintegy hétszázféle folyóiratot kínáló folyóiratok termébe jutunk.

Az első emeleten a térképtár, kézírattár, díszművek, ősnymtatványok és régi magyar művek, a második emeleten a levéltárak foglalnak helyet, a megfelelő dolgozó helyiségekkel együtt. Lent az alagsorban kész a népkönyvtár helye is.

A gyűjtemények részére szolgáló helyiségek mindenütt elkülönülnek a közönségnek szánt helyiségektől.

Az egész könyvtárban hat olvasó- és dolgozóteremben egyidőben 182, a népkönyvtárral együtt 252 ülőhely áll a közönség rendelkezésére.

Az egymásra utalt helyiségek egymáshoz közel vannak s a forgalom és az érintkezés gyorsítására sokféle vívmány szolgál. A hivatalos és forgalmi helyiségeket a külön házi telefon köti össze. A könyvszállítás és kiszol-

galás egy részét villanyos szerkezetű liftek végzik el.

Meglepően érdekes a fülkés, tágas, világos nagy olvasóterem 100 ülőhelyével, praktikus és izléses asztalaival s azok író és olvasó felszerelésével. Linoleum padlóján nesztelenül, szinte csak elsuhanak azok, kik dolgukat kezdve helyükre sietnek, vagy végezve távoznak, hogy ne zavarják a komoly foglalkozást vagy nemes szórakozást.

A valódi könyvtartó osztály, repozitórium a kétemeletes épület. Az egész hosszában három szakaszból áll, melyeket egymástól tömör falak és nehéz, falszerű betonajtók választanak el. Földszintje és két emelete közbe eső üveg választópadlóval két-két könyvtáremeletre oszolnak. Így az alagsort és pinczehelyiséget is számítva, benn kilencz könyvtáremeletet találunk. Az összes könyvek elhelyezésére szolgáló czélszerű, helykihasználó állványrendszer dr. *Erdélyi Pál* könyvtárigazgató találmánya. Az épület két végén a könyvadogató- és a szállítógép, a lift működik.

*

Ebben a nagy épületrészben mintegy 100.000 műnek 300.000-nyi kötetét őrzik. Ez azonban csak a könyvek, folyóiratok és füze-

tek száma. Ezerekre mennek a *hírlapoknak* az alagsorban elhelyezett kötetei is, melyek kivált azóta képeznek szép sorozatot, mióta 1898-tól a budapesti, kolozsvári és marosvásárhelyi főügyészségek köteles sajtótermékeivel gyarapodnak. Ma az ország második hírlapkönyvtárát képezik.

Külön gyűjteménycsoportokat képeznek a *színlapok, egyetemi nyomtatványok, iskolai értesítők, naptárak*. Külön van körülbelül 1000 *halotti beszéd* és 50.000-re tehető, dobozokban, betűsorban rendezett *szomorú-jelentés*.

A könyvészeti ritkaságok nem itt, hanem a szárnyépületek Mikó-utcai sorának első emeletén találhatók.

Ott van egyik teremben a nyomtatás bölcsőkorából való 1525-ig külön választott *ősnyomtatványok* (incunabula) mintegy 80 darabja s ugyanazon teremben az irodalom emlékeinek féltett büszkeségei a *Régi Magyar Könyvtár*. Abból a mintegy 11,000 magyarországi szerzőtől eredő műből, mely a nyomdászat feltalálásától kezdve 1711-ig hazánkban és külföldön megjelent, nincs egészen 1500 ott, mégis *ez hazánknak e nemben a harmadik nagyságú gyűjteménye*.

Mellettük, a *díszművek* termében ritka első

kiadások, könyvtári örökös megőrzésre szánt művek példányai, néhány nagyértékű, tanuságos kötésű mű s díszkiadások foglalnak helyet. Itt van hajdani fejedelmeink könyveiből is I. Rákóczy György, Barcsay Ákos és II. Apaffy Mihály, Bethlen Gábor könyvtára maradványainak néhány kötete.

A közbeeső előadási termet elhagyva, a *kéziratok* még föl nem dolgozott anyaga várja a rendezést. Állományuk 3000-re becsülhető. Igazi értéküket a tudomány is csak akkor méltányolhatja, ha személyzetszükségből félbenmaradt rendezésük után címtárunk napvilágot lát. Irodalmunkat új nevekkel fogják gazdagítani. Köztük őrzik gr. *Mikó* Imre és a nagy *Wesselényi* Miklós leveles könyveit, *Nagyari* Józsefnek, Apaffy híres papjának prédikációit, *Újfalvi* Sándor most sajtó alatt lévő emlékiratait, gr. *Kuun* Géza műveit. *Halmágyi* István naplóit, a *Bocskor* és *Vásárhelyi daloskönyvek* énekeit s *Barakonyi* Ferencz újabban adományozott költeményeit már ki is adták.

A szomszédban lévő *térképtár* még rendezetlen.

A második emeletet egészen a *levéltárak* foglalják el.

A dolgozóban vannak felállítva a katalogus,

gr. *Kemény* József és *Kemény* Sámuel, valamint *Mike* Sándor kéziratgyűjteményei. Az utóbbinak különösen hitelességükről híres genealogiai táblái forognak sokszor kézen. A dolgozóval szomszédos nagy teremben vegyesen vegyesen helyezkednek el a törzsgyűjtemény, a címeres levelek, céhirományok és családi levéltárak. Túlnyomólag családi levéltárak foglalják el a kiállítási terem két szomszédos helyiségét is. Egy részük még rendezés alatt áll. Legnagyobb részük 1903 óta került adományul vagy örökös letétül az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtárának gondozása alá. Az adományok közt legnagyobb a Losonczy gr. *Bánffy* György levéltára, 50—60.000-re becsülhető darabszámmal s ekkora kihalt rokon családjainak az Iktári (fejedelemi ág), Bethlenek, a Borosjenői gr. Kordák és gyalakuti gr. Lázárok egyesített, 1909-ben letéteményezett levéltára is. Missilis, vagyis érintkezésre szolgált, elküldött levelekben a gr. *Telekiek* gyömrői ágának levéltára leggazdagabb, mintegy 25,000 ilyen levelével. Köztük több ezerre megy az íróikért becses levelek száma. Nagyon értékes a br. *Wesselényiek* levéltára is, a nagy Wesselényi Miklós levelezéseivel. Az erdélyi főúri családok közül még az *Aporok*, *Esterházyak*,

Gyulayak és Kuunok, Jósikák, Kemények, Kornisok, Lázárok, Toldalagiak és Thorotzkayak s mellettük számos kisebb család levéltárai helyezkednek el. A családi levéltárak letétei és adományai megközelítik a negyvenet s összes anyaguk a negyedmillió darabot. Az egész gyűjteménynek ezer körül vannak Mohács-előtti darabjai. A termeket azon családok címei díszítik, melyeknek levéltárai a fal melletti pléh szekrényeket megtöltik. Mindezeknek különösen monografikus anyaga nagy. Köztörténeti szempontból Kemény József gr. gyűjteménye a legbecsesebb.

*

A könyvtár olvasóterme nyitva van az egész egyetemi év alatt köznapokon d. e. 9—1-ig és d. u. 3—8-ig. Az olvasó-terem s a könyvtár zárva van vasárnapokon, újév napján, husvét, pünkösd, karácsony két ünnepén egész napon, karácsony szombatján s az év utolsó napján délután. Az olvasó-termet minden 16 évét betöltött, tisztességes öltözetű és magaviseletű egyén látogathatja. Belső helyiségeibe semmiféle világítóval nem szabad bemenni, a dohányzás pedig az összes helyiségekben tilos.

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Könyvtára különös súlyt helyez arra, hogy Erdély könyvtári kézíratos

és levéltári emlékeit összegyűjthesse. E végre aján-
dékban és letétként elfogad, készpénzen vásárol,
cserél minden gyűjteményei keretébe beleillő tárgyat.
Könyv, hirlap, röpirat, színlap, gyászjelentés, prokla-
máció, kézirat, pecsét, könyvtábia, oklevél, peres
iratok, kormányrendeletek stb. birtokosait kéri, hogy
mielőtt az efféléket áruba bocsátanák, a könyvtár-
nak ajánlják föl előbb esetleges megvételre. Ennek
az a jó oldala is van, hogy a bemutatott tárgyak
értéke felől szakszerű és megbízható fölvilágosítást
is kaphatnak.

AZ ÉREM ÉS RÉGISÉGTÁR.

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum *Érem- és Régiségtárának*, valamint a vele kapcsolatos kolozsvári m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem Érmészeti és Régészeti Intézetének gyűjteményei a miserabilis helyiségi viszonyok miatt *öt* helyen vannak felállítva. Az egyetemi épületben három helyütt, az Óvárban és az Unio-utcában. A közönség részére csak az egyetemi épületben elhelyezett törzsgyűjtemény van nyitva. Az Óvárban kiállított néprajzi csoport, valamint az egyháztörténelmi csoportnak egy része, az Unio-utcában kiállított egyháztörténelmi, ipartörténelmi, népvándorláskori stb. csoportok, nemkülönben az egyetemi épület más két helyiségében elhelyezett különböző csoportok csak szakembereknek állanak rendelkezésére.

A törzsgyűjtemény négy termet és két folyosót tölt meg.

*

Az I. terem.

Az Orbán Balázs ajándékából származó, kis *egyiptomi* csoportot (I. szekrény *A*) tárló, 1—4. polc), a *kő- és bronzkor*, továbbá részben a *római kor* emlékeit tartalmazza. Itt nyert elhelyezést három oldalszekrényben (2—4.) a *Torma Zsófia-féle gyűjtemény*, az *éremtár*, a *képtár* egy része, továbbá a *keleti szőnyeggyűjtemény* is.

Erdély *kőkorát* az ifjabb *kőkor* emlékei vezetik be. Meglehetősen visszanyúlik a Kr. e. időkbe. Kezdeteit nem tudjuk megállapítani, végét megközelítő pontossággal a Kr. e. III. évezred végére tehetjük. A ránk maradt emlékekből, melyeket a telepek, sírmezők, szórványos leletek szolgálnak, tudjuk, hogy e hazarész akkori lakossága halottait csaknem kizárólag zsugorítva temette el. Ősmerte a kő csiszolásának, átfúrásának módját, agyagedénykészítést, ősmerte a tüzet. Halászattal, vadászattal, földműveléssel foglalkozott s a szövés, fonás sem volt előtte ősmertelen. E kultúra hordozói minden valószínűség szerint árják vagy indogermánok voltak.

(Emlékeit lásd I. szekr. *A*) tárló 4—5. polc. *B*) tárló 4—6. polc, *C*) tárló 6. polc, *D*) tárló 1—6. polc

II—IV. szekrényben a Torma-gyűjteményt, mely réz-, bronz-, vas- és római kor emlékeket is tartalmaz).

A Kr. e. III. évezred végén Erdély lakossága turáni hatás alatt megösmarkedik az első használati fémmel, a *vörös rézzel*. Ez képviseli a turáni elemnek első térfoglalását a mai Magyarország területén, még pedig a kultúra fegyvereivel. Ez a periodus, melyet a vörös réz jellemez, átmeneti időt képez a rákövetkező bronzkorszakra, mely az ez időben használatos fő használati fémtől, a bronztól nyerte nevét. Az eddiginél összehasonlíthatatlanul magasabb kultúrállapotot jelent ez a fém. Az emberiség ezt is a turáni elemnek köszönheti. Mint hódító lovas nép tűnik fel, mely kardja erejével s a magasabb kultúra hatalmával veszi birtokába e földet, hoz új szellemet, új szokásokat, melyek hatása alatt az itt lakók idővel temetkezési módjukat is megváltoztatják, a mennyiben fellép az égetett temetkezés.

(A réz-kor emlékeit lásd I. szekr. B) tárló, 3. polc, I. 8. sz., a bronzkoriakat pedig I. szekr. B) tárló, 3. polc, 10—12. sz., 1. és 2. polc, C) tárló, 1—4. polc, D) tárló 1., 2., 4., 6. polc, V. szekr. A—D) tárló.)

Keleten kb. Kr. e. a XV. században lép fel a *vas*. Erdély úgy a IX. sz. táján ösmer-

kedik meg vele. A piskii 3 sír (VI. szekr. A) tárló, 5. polc), a maroscsapói leletek (VI. szekr. D) tárló) azt mutatják, hogy Erdély e korbéli thrák-illyr lakossága nemcsak a Feketetenger mentén lakó scythákkal, hanem Felsőolaszországgal is élénk összeköttetésben állott. Ezt a periodust az ausztriai Hallstattól nevezték el, de nem fedti teljesen e kor kultúráját. Erdély úgy a keleti, mint déli és nyugoti hatásukat érezve, egyike a legfontosabb területeknek. Hogy ily sok irányú érintkezést tarthatott fenn, abban nagy szerepe van aranyának, sójának.

A Kr. előtti V. század táján a dél-keletről jövő művelődési hatások a Rajna vidékén egy új művelődési központ keletkezésére vezetnek. E kultúra hordozói a kelták. E kor emlékei közül legfontosabb gyűjteményünkben az apahidai sírmező (VI. szekr. A) és B) tárló), továbbá a balsai sírmezőből három sír (VI. szekr. B) tárló 1. polc, C) tárló 1., 2. polc), melyek közül különös fontosságú a szekrény alján felállított szekértemetkezés, mely eleddig egyedüli hazánkban e korból.

A rómaiakkal Erdély lakossága már a Kr. e. századokban élénk összeköttetésben állott, a mi megérzett kultúráján. Kr. u. 106-ban a rómaiak meghódítják Erdélyt. Ha a régi kul-

túrát nem is tudják kiírtani, a maguk hatásának bélyegét rányomják, az egyes központok keletkezésével pedig Erdély egyes pontjain valóságos római városi élet indul meg. A népvándorlás viharait azonban nem tudja túlélni, még elviselni sem, az új államalakulás s Dacia megszűnik Kr. u. 274-ben római provincia lenni. (E terem VII. szekr. a *római ház és házberendezés* emlékeit tartalmazza).

E terem 4 szekrénye az ó-, közep- és újkori érmelést mutatja be, míg a falhoz állított zárt szekrények a ki nem állítható *tudományos, érmészeti anyagot* tartalmazzák.

II. terem.

Az I. és II. szekrényben a *római kor emlékei* vannak folytatólagosan felállítva, u. m. : ház és házberendezés, ruházat, ékszer, szobrászat. A II. szekr. D) tárlója 1. és 2. polcán a kis népvándorláskori csoport látható, melyből az apahidai kincs zár alatt őriztetik. A II. szekrényben a vajdahunyadi vár modellje van felállítva. Ez vezet a IV—VIII. szekrényben felállított *fegyvertári* csoporthoz. A VIII. szekr. B), C), D) tárlójában a *viselettörténeti csoport* nyert elhelyezést. Ebben kiváló helyet foglal el a küküllővári sírlelet, mely több temetkezést tartalmaz, köztük Kendi

Zsófia Bogáti Menyhértne sírját is a XVI. sz. végéről. (VIII. szekr. D) tárló). A IX., X. és XI. szekrény az *ötvös-, bronz-, réz-, ón- és vasművesség, fa- és csontfaragás* emlékeit tartalmazza. A fal mellett *céhládák, Teleki Mihály széke*, a falakon *hadi, megyei és céhzászlók*. Ebben a teremben van *II. Rákóczi Ferenc bölcsője*, egy Hunyadi Mátyás korabeli *lópáncélzat*, egy álló óra, egy lándzsa és alabárd sorozat.

Az intézet *képtára* a két kiállítási teremben s részben a folyosón van. A *majolikakancsó, kályhacserép, porcellángyűjtemény* egy része s az *egyiptomi szobrászat* egy pár emléke gipszmásolatban, nemkülönben egy pár nevesebb alakja a politikai és kulturális életünknek, részint eredeti szobrában, részint gipszmásolatokban is itt van felállítva.

Az *alagsori helyiségek* egyikében a római vallásos temetkezési és építészeti köemlékek nyertek elhelyezést. A *közép- és új-kori építészeti és szobrászati* igen szép emlékeket tartalmazó másik alagsori terem túlszufaltság miatt zárva van.

*

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum *Érem- és Régiség-tára* gyűjtemény-csoportjainak sokféleségénél és azok gazdaságánál fogva is első Erdélyben. Itt van tehát

helye minden oly emléknek, melyet a szántóvető ekéje, a napszámos ásója, avagy a véletlen hoz felszínre. Ezek megszerezhetése érdekében szükséges hirt venni minden ilyen emlékről, legyen az régiség, vagy érem.

Az intézet bizalommal várja az egyes leleteket s ha megtekintésre beküldetnek, az Érem- és Régiségtár (Kolozsvár, Központi egyetem) szívesen viseli a be- és visszaküldés költségeit.

A régészeti értékkel bíró tárgyakat az intézet mindig a legmértányosabb régészeti áron vásárolja meg. Elfogad ajándékot, letétet. Cserél is.

Az *Érem- és Régiségtár* hetenkint háromszor: vasárnap, kedden, csütörtökön d. e. 9—1 óráig díjtalanul, a többi napokon személyenként 50 fillérért tekinthető meg. Családjegy öt személyig 1 korona. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület tagjai bármikor díjtalanul látogathatják. Részletes útmutató kapható az intézeti szolgánál. Ára 40 fillér.

AZ ÁLLATTÁR.

Az Erdélyi Múzeum állattára még ma is gr. *Mikó Imre* volt nyaralójában, a régi állattani intézetben van. De már készen van az új állattani intézet gyönyörű három terme s e három múzeumi teremhez több dolgozó helyiség, ahol az állattár majd végleges otthonát talál és bőségeset abban a remélhetőleg nemsokára bekövetkezendő állapotában is, midőn anyaga megháromszorozódik. Hogy új otthonába még nem költözhetett át, annak egyedüli oka a kolozsvári asztalosok bérharca, mely miatt a bebutorzási munkálatok a múlt őszen, télen és tavaszon, mintegy hat hónapig át szüneteltek.

Az állattár kezdetét is amaz ajándékok alkották, melyekkel Erdély társadalma az Erdélyi Múzeum-egyesület megalakulása után hazafias fölbuzdúlását tanúsította. Ezekhez járult mindjárt kezdetben néhány kész gyűjteménynek megvétele. Azonban már a rend-

szeres gyűjtés is megindult még a múlt század hatvanas éveiben és, hála különösen *Hermann Ottó* és *Klir János* fáradozásainak, az állattár arra az időre, midőn, 1873. július havában, az egyetem állattani intézete, illetőleg annak akkori igazgatója, dr. *Entz Géza* egyetemi tanár vette gondozása alá, már számbavehető gyűjteménynyé gyarapodott. Állott a gyűjtemény az 1873. július 13-án kelt átadási leltár adatai szerint 17,159 darab-ból, illetőleg csoportból. Legértékesebb részei voltak akkor a bogárgyűjtemény (főleg Lepkék és Födelesszárnyú Bogarak) és a *Klir*-től *Hermann Ottó*-tól kikészített madárkulcs-csontok és mell-csontok gyűjteménye. A gyűjtemény gondozását 1890. elején dr. *Apáthy István*, az állattárnak jelenleg is igazgatója, vette át. Dr. *Entz Géza* idejében az főleg csontvázakkal, alkattani készítményekkel kitömött Emlősállatokkal s a *Bilz* féle hires csiga- és kagylógyűjteményekkel gyarapodott; dr. *Apáthy István* igazgatóságának első idejében 1890-től 1900-ig pedig a *Kuthy*- és *Schwab*-féle bogárgyűjteményekkel, fejlődéstani sorozatokkal és kivált microscopiumi készítmények módjára eltett állatokkal, valamint általában alsóbbrendűekkel, nevezetesen Gyűrűsférgekkel: Piócfélélekből már akkor a világ

egyik leggazdagabb gyűjteménye Kolozsvárt volt. 1900-ban állott a gyűjtemény 48,062 tételből (darab, faj, esetleg számos példával, illetőleg csoportozat vagy fejlődés sorozat) több mint 100,000 darabbal. A gyűjtemény állománya tehát egyetemi kezelésének első három évtizedében legalább is megháromszorozódott, értéke mintegy tizszeressé vált. Fejlődésének már akkor és mind máig, a helyszűke volt egyik legfőbb akadálya.

Az állattárlat az utolsó évtized legfőképen a napolii öböl Gerinctelen és Gerinces állatainak páratlanul szép gyűjteményével (1015 faj, 2000-nél több példában), a *Nécsey-féle* pillangó-gyűjteménnyel (mintegy 500 darab, remekül kikészített példákban, az Aprólepkék kivételével Magyarországnak csaknem teljes lepkevilága) s a *Clement-féle* gyűjteménnyel (Emlősök, Madarak, tojások, Csúszómászók, Puhatestűek, Lepkék és Fődelesszárnyú Bogarak: 5309 faj, mintegy 10,000 drb) gyarapította. Állománya ma mintegy 63.000 tétel, legalább 150,000 darab.

A gyűjtemény ma az átköltözés előkészületei miatt nagyrészt raktárszerűleg van főlhalmozva két nagyobb teremben a *Mikó-féle* nyaraló földszintjén és első emeletén, továbbá egy szobában az első emeleten.

Csakis a Gyűrűsférgek nagyobb része s a microscopiumi állatok vannak az új épületben ideiglenesen az igazgatói dolgozószobákban.

*

Az állattár ez idő szerint tehát nem tekinthető meg. Sajnos az új múzeumi helyiségekben is éppen most helyezik el a galériák vasszerkezetét s így azok is kedvezőtlen képet mutatnak. Megtekinthetők azonban az új állattani intézetnek egyéb, részben már bebútorozott helyiségei, főleg a tanterem, a nagy szövettani dolgozó s a külön bűvárlatokkal foglalkozók dolgozó szobái.

Az állattani intézet és állattár új épülete L-alakú; az L-alaknak egyik szára északról délnek, a másik keletről nyugatnak irányúl. A régi intézet a Mikó-lak mögött áll és azt két szára közé fogja. Kétemeletes; de, mivel az alagsor csaknem földszintszámba megy, háromemeletesnek látszik, sőt mindkét szár szabad végén négyemeletesnek, mert ott a földszinti helyiségek teljes magasságára nincs szükség és így az abból félemeleti helyiségek is teltek ki. Az L-alaknak külső oldalán az alagsorban hosszú angol akna fut végig, kijárással az ottani helyiségek egy részéből; nyitott balkon van végig a két angol akna

fölött a földszinten, és széles, nyitott erkély fut végig az első és a második emeleten. Az utóbbin, mivel a helyiségek előfala két méterrel visszaugrik az első emeletieké mögé, az erkély három méter széles, nyáron a szabadban való dolgozásra használható.

Általában arra törekedett a tervező Dr. *Apáthy István*, hogy minden emeleten lehetőleg sok helyiségből egyenesen a szabadba lehessen menni. Az L-alak belső oldalán négy méter széles csukott folyosó fut végig, mely mindenütt dolgozóhelyeknek van fölhasználva. Az épületnek két külső lépcsője van: az egyik a főlépcső, mely a nagyközönségnek a múzeumba jutásra és a hallgatóságnak az emeleti dolgozókhoz szolgál, s ez az az L-alak egyik szárának északi végén van. A másik a másik szárnak nyugati végén van, s ez szolgál följáratul a második emeleten a kelet-nyugati szárny egy részét elfoglaló igazgatói lakáshoz is. A tető lapos. A tetősíkból három földött helyiség emelkedik még ki: az egyik a főlépcső háza, mely a tetősíkra, a másik a melléklépcső háza, mely egy földött loggiába nyílik; a harmadik az L-alap sarkán egy földött loggia, a mely, valamint a virágokkal díszített egész tető, kedvező időben dolgozóhely, vízvezetékkal,

elektromos és gázvilágítással, asztalokkal stb. Az L-alak sarkán, az épület tengelyében van a tetőloggia alatt, a második emeleten az igazgató dolgozószobája; az első emeleten a könyvtár, a földszinten a múzeum sarokterme, az alagsorkan pedig az aquarium. A mélypincében és az alagsorban vannak a kísérleti állatok helyiségei; az alagsor kikészítő műhelyeket, boncolóhelyet és raktárakat is foglal magában. A földszint szolgál a nagyközönségnek, a mennyiben ott vannak a múzeumi termek s a tanterem. Az első emelet északdéli szárnya van a szövettani és fejlődéstani, a kelet-nyugati szárny az állattani gyakorlati oktatásnak szánva. A két szárnyat összekötő sarokban van a könyvtár. A második emeleten az észak-déli szárny északi végében van egy tanársegédi lakás; különben pedig ebben a szárnyban vannak az önálló bűvároknak szánt külön dolgozótermek. A kelet-nyugati szárnyban van az igazgatói lakás. Összeköti a két szárnyat a sarkon az igazgató dolgozószobája.

*

Az új állattani intézet az Erdélyi Múzeum-egyesület jubileumának mindkét napján (23-án és 24-én) délelőtt 9 órától 12-ig és délután 3-tól 6-ig nyitva leendő a jubileumon résztvevők számára, a kiknek szakszerű kalauzolásáról is gondoskodni fogunk.

A NÖVÉNYTÁR ÉS BOTANIKUS MÚZEUM.

Az ENM növénytára mint önálló tár tk. csak 1872-től — az egyetem alapításától — szerepel. Addig a *természetiek tárába* volt beleolvasztva testvéreivel: az állattárral és ásványtárral együtt. Mai állapotában két részből áll: a leginkább csak a szakembereket érdeklő *növény-gyűjteményből* és a mindenki számára igen tanulságos *botanikus múzeumából*.

Lássuk egy pár sorban a növénygyűjteményt (herbarium).

A növénygyűjtemény a tár régibb része. Kezdőkora *Brassai bácsi* nevével fűződik egybe. Nem volt akkor terjedelmes nagy, de törzsét *Pávai V. Elek* gyűjteménye mellett *Czetz Antal* és *Landoz János*, Erdély e két igen jeles botanikusának ma is nagyon értékes növénygyűjteményei tették. *Czetz* a törzsökös magyar ember, a kereskedő és *Landoz*, a Franciaországból ideszakadt nyelv-

tanító herbariumain épült föl tehát az EME mai nagy növénygyűjteménye. *Kanitz Ágost* idejében a már önálló növénytár herbariuma tovább és jelentősen gyarapodott. Ekkor kerültek ide az ekkorig legjobb magyar zuzmó-ismerőnek, *Lojka Hugónak* zuzmói, *Janka Viktor* különösen keletiekben gazdag virágos növényei, *Hohenbühel–Heufler* virág-talan növényeivel, *Barth József*, *Holuby Lajos* és *Demeter Károly* moháival.

Dr. Richter Aladár professzor igazgatása alatt *Baenitz*, *Kunszt János* és *Fábry János* virágos növényeivel, *Péterfi Márton* moháival lett terjedelmesebbé és teljesebbé a gyűjtemény. De a mi igazgatása alatt egy csapással, erdélyi szempontokból úgymondva teljessé tette a gyűjteményt, az: *a Baumgarten-féle classikus gyűjtemény megszerzése* volt. Aki Erdély növényvilágát tanulmányozni akarja, az ezt a gyűjteményt egyszerűen nem nélkülözheti. S mégis majdnem hat évtíznek kellett elmúlnia, míg sok viszontagság után e gyűjtemény mai, egyedül illetékes helyére kerülhetett. De hála *Dr. Richter Aladár* professzor lankadatlan buzgóságának s ki nem fáradó utánjárásának, meg a tudományos érdekeket végre is honoráló kormányköröknek, ma végre mégis itt van annak a botanikus-

nak nagy gyűjteménye, ki a törekvéseit elősegítő kortársainak a *Telekia* és *Bánffy*a növénynemzetség nevekkal bizony minden egyébnél maradandóbb emléket állított.

Az ENM-nak a British Museum példájára vörösfenyő szekrényekben mintaszerűen elhelyezett növénygyűjteménye ma méltón állhat a budapesti mellé. Az a sok külföldi ritka növény, ami részint sorozatos gyűjtemények vásárlása, de nagyobb részben, *Dr. Richter Aladár* professzor igazgatása óta, erdélyi stb növényekkel való csere révén jutott és jut évről-évre abba, tudományos értékét napról-napra emeli. Ezernyi-ezer lapján ott találjuk a magyar botanikus világ régibb és újabb képviselőjének nevét, láthatunk növényeket, melyeket *Kossuth Lajos* s *Haynald Lajos*, a botanika ekkorig legnagyobb magyar Maecenasa gyűjtöttek. Különösen érdekesek a *Baumgarten* kortársainak az 1780—1810 közti időből származó növényei. Oldalak kellene azonban, ha e tiszteletreméltó neveket hazaiakat és külföldieket, élőket és már elmúltakét, csak fel is akarnók sorolni.

A mi azonban a gyűjtemény örvendetes gyarapodásának gátat vet, az a hely- és szekrényinség. E kettő az oka annak, hogy bérelt helyiségekben elhelyezett virágos növényeink

közül az egysziklevelűek ma szabadon, asztalra rakva állanak s a *Baumgarten*-herbarium úgymondva el van raktározva. De talán szebb idők hajnala dereng. Kilátás és remény van, hogy a *Baumgarten*-herbarium korszerű fölállítására a *Teleki grófi* nemzetség jóvoltából talán már a közeli jövőben készülhetünk és bizvást számíthatunk arra is, hogy az új botanikus kert területén a kormányhatalom mielőbb megépíti az önálló növénytani intézetet, amely hivatva lenne a most állandó tűzveszedelemnek kitett növénygyűjtemények föntartásának a biztosítására.

*

Az előbbi pár sorban megismerkedvén az ENM növénygyűjteményével, lássuk most a *botanikus múzeumot*, a mely igazán mindenki érdeklődésére számot tarthat.

Egy évtizeddel ezelőtt — amikor Kolozsvárra jött — hozta magával a botanikus múzeum eszméjét *Dr. Richter Aladár* professor, a tár igazgatója. Neve elválaszthatatlanul egybeforrt ezzel a szép és nálunk egészen újszerű intézménnyel. A botanikus múzeum minden tárgya egy-egy emléke annak a szerető munkás gondnak, melylyel a növénytár ezen immár tekintélyes nagy osztályát, mondhatni szünet nélkül, napról-

napra fejleszti. Tíz év súlyos munkája a botanikus múzeum, mely önálló hajlékot érdemelne. A botanikus múzeum azonban a maga remek, élettelenül is tanító tárgyaival, a körülmények parancsolta okokból, bizonybizonny csak az egyetemi növényteni intézet folyosóján, szabadon maradt zúgaiban, meg a régi színház odahagyott helyiségeiben húzódik meg úgy, ahogy lehet. Jó része ládákban, fiókokban van még most is elraktározva.

De csengessünk csak be a növényteni intézetbe!

Belépünk. Előzékeny kalauz fogad s vezet. A rövid folyosó baloldalát egy sor szekrény foglalja el, melyek elseje a *komló-szekrény*. E gyűjtemény tanúlságosan mutatja be a komló művelésbeli fajtáinak tobozszerű termését, képeken a komlóművelés minden csinját-binját, a komló-toboz szerkezetét, a komlómagvakat, egyszóval mindazt, ami csak a komlóra vonatkozik.

Amodébb a másik szekrény a gazdasági növények közül a *burgonya*, *paszuly*, *lencse*, *borsó*, *cukorrépa* termesztett fajtáit tárja elének alkoholos, vagy formalinás készítményekben. Örömmel ismerjük fel itt gyermekkorunk édes emlékét, a krumpli-cukrot s napi kávének megédesítőjét, a répa-cukrot. A harmadik szekrény *tengerivel*, annak tiszta és keresztező-

désből való fajtáival van tele. E sorozathoz zárul a *gabona-félék* két szekrénye, míg a sorban utolsó szekrényben a *paprika* és *hagyma* különböző alakú és színű fajtái kel-
 tik fel érdeklődésünket. Szemben ezzel az utolsó szekrénnel a *fűszer-növényeket* lát-
 hatjuk. Képből és szárított példában az egész növényt, mellette a fűszerül használt növény-
 részeket, leveleket, virágokat, magvakat, termé-
 seket, kérget stb. Végére is értünk most a kis folyosónak. Mielőtt azonban elhagynók, vé-
 gig kell forgatnunk azokat a kereteket, melyek „*Erdély*“ *alga*-(moszat)-*világát* mutatják be
 természetes példákban és szépen festett eredeti rajzokban. Sétánk további irányát most már a nagy folyosó szabja meg. Két oldalt véges-
 végig szekrények hívnak tarka és érdekes tartalmukkal. Aki a *páfrányak*, *mohák* és *zuzmók* rejtett világával és alakgazdagságá-
 val akar egy pár rövid perc alatt megismer-
 kedni, az a folyosó baloldalának első szek-
 rényeit nézegeti végig. A ki azonban az *orvosságul használt növényeket*, vagy azokat
 kívánja végig nézni, a melyekből orvosság készül, vagy a chemia előrehaladása előtt készült, az a jobboldali szekrényeket fogja
 érdeklél tanúlmányozni s látni ott a növény ké-
 képét, magát a száraz növényt, *teának* hasz-

nált részeit s parányi üvegekben a legtöbbször fehér port, mely az illető növény hatóanyaga, alkaloidája. Egész sor mérge és orvosság! Hagyjuk azonban ezeket s menjünk tovább. Már a folyosó elején láttunk üvegszekrényben két növényt. Az egyik, a szép kékes színű, a mi *ördögszekerünk* vagy *iringónk* egyik olaszországi rokona. A másikonban, a fehéresben, senki sem sejtene a murek és petrezselyem közeli rokonát, a tövises *Echinophora*-t. Mindakettő jellemző tengerparti növény. A virágatlan növényeknek a folyosó baloldalán levő s már megszemlélt szekrényei után egy nagyobb üvegszekrény tartalma köt most le. Homokos alapon kúpalakú tuskóból két felé, jobbra és balra vastag szíjak helyezkednek el, a tuskó peremén tobozkák meredeznek. Ez a különös alakú növény a *Welwitschia mirabilis*, mely Afrika egyes helyein homok-sivatagokon van ott. A kúpalakú tuskó: a növény törzse, a szíjak két leveléből lettek, melyek vénkorukban ilyenformán hasadoznak szét. *S ki gondolná, hogy e furcsa idegen a mi komor örökzöld fenyűink egyik rokona?! De ha megnézzük tobozait, a rokonság mindjárt tisztán áll előttünk. Más geológiai korok maradványai, de szintén fenyű-féle rokon-*

ságúak a *kazuár-bokrok* is, melyeket ugyan-
csak üveges szekrényekben szemlélhetünk. —
A seprőformájú felálló *Dalmácia* karsztos
hegyein, a csüngők a *Tordai hasadék* mész-
szirtjein s a *Rákos* homokján nőnek.

Alig csodáltuk meg e különös *fenyűfélé-
ket*, már is más látni való integet. Közvet-
lenül mellettünk áll a *házi-gomba*, egészsé-
günk ez átkos ellensége a maga immár lát-
ható valóságában s pusztításának szomorú
példáival. Itt láthatjuk a gomba fonalaít s a
napvilágra csak ritkán kerülő tojásdad, vagy
más alakú termőtesteit. Termőtesteikben lát-
hatjuk a hazai gombák jó nagy részét, fona-
laik — maga a gomba — a föld alatt nőnek.
Pompás színek, változóalakok és nagyság
jellemezik e csoportokat. Mindjárt kapóra
összehasonlítást is teszünk az *ehető*- és a
mérges-gombák közt, látjuk az egyező színt
és alakot s pillanat alatt érteni fogjuk azt a
sok szerencsétlenséget, amit a *gomba-mér-
gezés* okoz. A gomba-szekrények során az
utolsók az *algákat* tartalmazzák. Piros, zöld,
kékes és barnaszínű, lap vagy fonlalakú
növények ezek, melyek különösen a tenge-
rekben fejtik ki bámulatos alaksokaságukat.
Némelyik olyan a kövön, mintha vér csöp-
pent volna oda, másik a maccheronet juttatja

az ember eszébe, a *békanyál* meg éppen lazaszövésű posztót utánoz. Az algákkal szemben az *élvezeti növények* szemlélhetők. Tea, kávé, kakao, mandula, dió, mogyoró, füge, citrom, narancs, ananász, oliva mellett itt vannak azok az *idegenföldi élvezeti cikkek*, amiket mi csak hírből ismerünk. Itt látjuk mindannyinak növényét, termését, magvát. Végignézzük a sorozatot s újból az *orvosság-növényeknél* vagyunk. Nem hagyhatjuk el azonban e folyósót, hogy végig ne néznők a szekrények közt lévő képeket, forgatható kereteket s szekrények fölé aggattott *tájképeket*, melyek mindenike érdekes-nél-érdekesebb dolgokat tár elénk. De meg kell szemlélünk a folyosó közepén kiállított tárgyakat is. A *lótusz termése s emberfejnél nagyobb pálma-termések* megérdemlik a pár pillanatot, amit megszemlélésükre fordítunk.

Előzékeny kalauzunk azonban még egyéb látni valót is mutat. Bevezet a laboratóriumba, ahol az imént látott *Welwitschia* nagyobb *párját* és a *fenyők fajait* csodálhatjuk meg. Innen a tanársegéd szobájába lépünk. A *szövő-fonó-növények* érdekes csoportját különösen a hölgyvendégek figyelmébe ajánljuk. A finom patyolat és a durva, vadnépek használta nemez növényeit, rostjait láthatjuk itt

tarka egymásutánban a *gyapot* bolyhos *gubóterméseivel* együtt. Nem kevésbé érdekes az itt elhelyezett *fagyűjtemény*, ahol a mieink mellett távoli idegen földek fáját is megcsodálhatjuk. Símitott és fényezett kis deszkadarabok mellett kereszt- és hosszanti-metszetekben láthatjuk az *évgyűrűket*, a fák rajzait és színeiknek sokszor meglepő árnyalatait, képeikkel stb együtt.

Csigalépcsőn a souterrainbe érve a patikarius-hallgatók dolgozójában elhelyezett *gyógyító-növényeken* siklik végig szemünk, néha-néha azonban megállásra késztet egy-egy csinos *virág-tea* csillogó üvege. Azután végigfutva a szomszédos helyiségben elhelyezett gazdag *mag-gyűjteményen* — közte több mint 100 *pálmának a magva!* — kegyelettel állunk meg *Kossuth, Haynald, Baumgarten, Schur, Kanitz és Borbás* botanikus-reliquiái előtt. Érdeklél nézzük egy-egy eredeti növényüket — hány keserű percüket édesíthette meg az ezekkel való foglalkozás! — arcuk képeit s vizsgáljuk eredeti följegyzéseiket, kézírataikat.

Távozzunk innen is; de mielőtt búcsút mondanánk az intézetnek, még benézünk a tanterembe. Nagy, forgatható keretek várnak itt reánk, melyek a *magyar haza s a régen*

a miénk volt Dalmácia növénykincseit és érdekességeit igen szépen szárított és csoportosított, itt-ott eredeti fényképekkel tarkított s a londoni csak most elmúlt kiállításán is feltűnt táblákon mutatják be. A pompás Telekia (Telekia speciosa Baumgarten!) és a Kanitz-Verbascum olajba festett és Melka Vincze kolozsvári festőművésztünk remek képei megállásra késztetnek, éppen úgy, mint a molyhos Verbascum Bethlen Karolina grófnő által rajzolt szép képe és Nemes Pólka grófnőtől gyűjtött szép példája.

Ennyi sok látni való után, kissé talán ki is fáradva, búcsúzni akarunk, de kalauzunk még pár percet kér. Látni való van a régi színház egy 20 méteres termében is. Itt egy új botanikus múzeum tárul elénk. Ami ott nem fért el, az itt van. Itt van a fagyűjtemény folytatása és kiegészítése, itt látjuk Janka, Wolff, Landoz, Joó, Czetz, Fuss, Demeter, Hazslinszky, Barth és Fábry, valamennyien jeles hazai botanikusok emlékeit, képeiket, eredeti növényeiket, némelyiknek levelét stb. Végigforgatjuk az Adria gazdag alga világának keretekbe rakott színes alakjait, végignézzük a változatos termés-gyűjteményt, gyönyörködünk az erdélyi flóra majdnem az élővel vetekedő s formalinába rakott alakjai-

ban és most már bizton azzal hagyjuk ott a botanikus múzeumot, hogy azt bárcsak minél hamarább a kormány jóvoltából emelt önálló hajlékában láthatnók viszont úgy, ahogyan azt bízvást már most megérdemelné!

*

E botanikus múzeum megalkotóját, Richter professzort Haarlem, Kew, Páris, Berlin, Cambridge és Dublin adott példái buzdították, de sohasem a már megadott chablonok keretében!

Elfogadta a jót, ámde tőle telhetőleg mindig és rendületlen következetességgel az eredetiségre való törekvés alapján és főleg azért, hogy magyar földön Kolozsvárt elsőnek létesített botanikus múzeum képén idegen föld szülötte is lássa, hogy az: új gondolatoknak a megtestesülése, melynek gyökere magyar talajból fakad és amelynek célja, hogy a magyar köznevelődés erejét a földrajzi határokon túl is fennen éreztesse.

*

* *

A herbarium csakis szakemberek számára hozzáférhető a tud.-egyetem növénytani intézetben történeti előleges jelentkezésre.

A botanikus múzeum vásár- és ünnepnapok d. u.-i és a nagy ünnepnapok kivételével naponként látható a világos órákban.

ÁSVÁNYTÁR.

Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Ásványtárának gyűjteményei az egyetem ásvány- és földtani gyűjteményeivel együtt a központi egyetemi épület délnyugati szárnyában a földszinten és a földközi helyiségekben vannak elhelyezve a farkas-utcai főlépcsőház s az egyetem-utcai kapu között. Egy kis része azonban az egyetem-téri kis lépcsőházba szorult ki. Gyűjteményei 1908 végén 56587 darab ásványt, kőzetet és kövületet tartalmaztak. Helyiségeibe legkönnyebben az egyetem-utcai kapu felől juthatunk be. A kiállított tárgyak cédulái az elnevezésről, lelőhelyről annyira kimerítően tájékoztatnak, hogy minden hosszadalmas kalauz feleslegessé válik, ezért itt mindössze a beosztásra s a nagy közönséget közelebbről érdeklő néhány tárgyra hívjuk fel a figyelmet.

Közvetlenül a bejáratnál két hatalmas (circa 2·60 m. magas) bazaltoszlop tűnik fel, melyek jól mutatják a bazaltokra jellemző oszlopos sokszögű elválást. Ezen tanulságos példányok az erdélyi Érchegység klasszikus vidékéről, a Detunátáról valók. — Belépve az ásványtani intézet ajtaján, szemben látunk egy majdnem 5 m. magas impozáns cseppkővet. A biharhegységi József főherceg cseppkőbarlangból került hozzánk ez a kiváló darab, melynek boldog emlékű Czárán Gyula Goliát nevet adott. Kitűnő példa az alulról felfelé képződő stalagmitekre.¹ Szemben vele meg lehetős sötét helyen egy igen szép faopál, másfélméteres Pinus törzsdarab van felállítva, mely az apahidai felső mediterrán dacittufából került a gyűjtemény be.

Befelé menve a múzeumi helyiségek felé, jobbról az egyetemi gyűjteményeket látjuk

¹ Felső része, a melyik növekedőben volt, erősebb és testesebb, mint alsó része. Ez volt éppen a veszte, mert felső fele a feji része elmozdítván súlypontját, ledöntötte. Ilyen összetört állapotban találta az Ásványtár igazgatója 1905-ben és hogy eme gyönyörű cseppkővet az elpusztulástól megmentve, meg lehetős sok nehézség mellett kihozatta a kultúrától oly messze fekvő vidékről, hogy a ki meg van fosztva a barlang látásától, legalább itt gyönyörködhessek a természet eme remek alkotásában.

a folyosón, míg balról egy miniatúr cseppkőbarlang van kiállítva a cseppkőnek legjellemzőbb fajtáival s a meziádi cseppkőbarlang egyik szép részletének fényképével. Ezen szekrényke alatt néhány tekintélyes tárgy talált helyet, nevezetesen egy hatalmas *ércfelédarab* az óradnai bányából, *gyűrött agyag kősóórral* Désaknárol, selmeczi *gömbösandesit*, alsórákosi *bazaltoszlopdarab* stb. stb.

*

A folyosón az előadóterem előtt elhaladva, egy jobbra nyíló ajtón beérünk az *ásvány-múzeum*-ba. — A földünk szilárd kérgét alkotó egységeknek, a kőzeteknek elemei: az eddigelé ismeretes összes ásványok, pár igen ritkán előforduló faj kivételével, mind képviselve vannak ezen gazdag gyűjteményben, mely Dana VIII osztályos rendszere szerint van felállítva, így a vegyileg és alakilag rokon ásványok egymás mellett találhatók. Első helyen állanak az *elemek*, azután következnek az elemeknek egymással való vegyüléséből származó ásványok.

Az elemek közül legelől látjuk a gyémántot; ezek között a híres gyémántok csiszolt üvegutánzatait. Szép példákat látunk a grafitból és a kénből is. Mind ezen ásványok-

nál, mint a következőknél is, első helyen állanak a hazai példák, azután földrajzi sorrendben a külföldiek következnek. — Különösen gazdag és szép sorozatunk van az aranyból; főleg az erdélyi Érchegységből, Verespatakról.¹ Nem hiányoznak hatalmas példák sem. Így látunk itt egy $\frac{3}{4}$ kgr.-os (754.7 gr.) aranydarabot is. A sok gyönyörű ágas-bogas, szálás, leveles, lemezes, fa — moh — alakú stb. kiképződésű arany mellett láthatunk szépen kifejtett kristályokat is, gondosan, üvegcsövekben felállítva, továbbá sok tekintélyes nagyságú mosott aranypéldányt. Ezek közül több darab a párisi 1900-ki világkiállításon is szerepelt.

Tovább látjuk a *kén*, *tellur stb. vegyületeket*, köztük igen szép példákban az antimonitot, sphaleritet (zinkérc), galenitet (ólomérc) s a közönséges, gyakori ásványnak, a *pyrit*nek különösen gazdag sorozatát. Mint erdélyi specialitások említendők a hessit (tellurezüst), sylvanit (aranyezüst tellurásvány), nagyágit (arany tellurkéneg ólommal) stb.

¹ Az egyes példák beszerzésénél egy tudományos gyűjteményben nem az aranyoknak a nagysága, hanem kiképződése, geológiai előfordulása a mérvadó. Fontos a kőzet is, a melyben hintve, eret képezve, v. melyre nőve előfordul.

A következő osztályban, a *haloidvegyek* osztályában látjuk többek között a főleg az erdélyi medence híres sóvidékeiről származó nagy sókristályokat, továbbá a főleg Angolországból való szép fluoritpéldákat. Az *oxydok* osztályában legközönségesebb ásványunk, a *quarc* uralkodik, melyek között nagy szerepet játszanak az erdélyi Érchegységből származók. A quarcnak itt látható változatos fajtái, a hegykristály, az achát, jaspis, chalcedon stb. szerte ismeretesek. Rokon ásványa az *opál*, melynek Opálbányáról (Vörösvágásról) származó nemesfajtái vannak gazdagon képviselve. Ezen sorozatban látjuk azután legfontosabb *vasérceinket*, a haematitot (különösen szépek a hargittai kakukhegyi példányok), magnetitot, limonitot stb.

A leggazdagabb osztály az *oxygénsók* osztálya. Itt látjuk változatos sorozatban a calcitot, azt az ásványt, mely mint mészkő egymagában is alkot egész hegységeket. A calcittal rokon aragonitnak *korondi* előfordulása van igen gazdagon képviselve. A calcitok után következő szekrényben látjuk a malachitokat, ezek között egy az Uralból származó gyönyörű példát. Igen szép kristályokat látunk a közettanilag oly nagyon fontos földpátoknál (egyes fajtái holdkő,

napkő, amazonkő, a színjátészó labrador stb.), azután a pyroxeneknél stb. A pyroxenek egyik fajtája a nephrit (jadeit), melyet már a kőkorszakban ismertek, újabban pedig a kínaiak készítettek belőle mindenféle dísztárgyakat. Érdekes fajtái vannak az amphibol nevű ásványnak, melynek a sugárkő, az asbest, melyből tűzálló szöveteket is készítenek. Említendő azután a beryll (smaragd, aquamarin), gránát, topáz stb. stb. példasorozata. Tovább menve érdekes lemezes ásványokat láthatunk, a muskoviitnak, a fehércsilámnak kristályai ezek, melyeket Oroszországban ablakokra üveg helyett is alkalmaznak, de iparilag mindenütt alkalmazzák, épúgy az itt szép sorozatban látható kaolint: a porcellánföldet porcellánedények készítésére, a stealitot: a zsírkövet tűzellenes téglának, gépenőcsnek, arcfestékek készítésére használják, valamint a serpentint is, melynek nemes fajtáit szobrászok dolgozzák fel. Ugyancsak itt látjuk az agalmatolítot, melyből kínai momentumú dísztárgyakat és a sepiolítot: a tajtékkövet, melyből pipákat készítenek s még sok más ásványt. — A következő szekrényekben főleg tudományos szempontból fontos ásványok vannak, de ezek között közönséges ásványok is, így különösen szép pél-

dákban a baryt (sulypát), gipsz (alabástrom, mária üveg stb.), coelestin s még sok más.

Az utolsó osztályban, a *hydrocarbon vegyületek* közt a szén különböző fajtáira, azután a petroleumok gazdag sorozatára s a succinitre: a borostyánkőre hívhatjuk fel a figyelmet.

*

Magában ezen ásvány-múzeumban e rendszeres gyűjteményen kívül egyéb önálló collectiók is vannak elhelyezve. Ilyen az ablakok között elhelyezett *kristálygyűjtemény*, azután az erdélyi *quarcváltakozatok*, erdélyi *márványok* s a *korondi aragonitok* gazdag gyűjteménye, továbbá egy szabadon álló csinos üvegszekrényben elhelyezett drágakőgyűjtemény. Ez utóbbi 94 drágakőből, áll egyik legértékesebb része a m. kir. pénzügyminisztérium által 1906-ban ajándékozott nemes opál sorozat. Ugyancsak e teremben van elhelyezve a *meteoritek* becses gyűjteménye. Képviselve látjuk itt a legnevezetesebb esésekből származó meteorköveket és meteorvasakat, különösen gazdagon az 1882 febr. 2-iki mócsvidéki meteorhullásból származó példákat, melyek közül a legnagyobb 35·7 kgr. E szekrény tetején pár érdekes kenyér-

højhez hasonlólag puffadt *vulkáni bomba* van elhelyezve.

A meteorit-szekrény mellett áll a Bihar hegységi oncsászai barlangból származó *barlangi medve* összeállított csontváza.

*

Az ásványgyűjteményből a *földtani és őslénytani gyűjteménybe* vezet útunk, mely gyűjtemény két szobában van elhelyezve.

Az első szobában, annak közepén az ablakkal szemben sorakozó szekrényekben a geológiai korszakok szerint rendezett *őslénytani gyűjtemény* foglal helyet, külön az erdélyi harmadkori medence tárgyai, külön egy általános őslénytani gyűjtemény.

A falak mentén felállított magas, üveges szekrényekben, a melyek az ajtónál a sorszámok vezetésével a másik szobába is folytatódnak, Erdély hegységeinek s vidékeinek földrajzi sorrendben következő gyűjteményeit szemlélhetjük. Kezdődik a sorozat az Erdélyi Érczhegységgel s a Torda-Toroczkói vonulattal, folytatódik a Gyalui hegységgel s a Vlegyászával, a Meszes, Preluka és Lápos hegységgel. Tovább halad Erdély északi részétől délfele haladó vidékeken: a Radnai

havasokon, Keleti Kárpátokon, Hargitán, Persányi hegységen, Bárczaságon át. Majd a déli határhegységek következnek: Királykő, Törösvár, Fogarasi-Szebeni hegység, Páring, Vulkán, Retyezát s a Zsilvölgy környéke. Innen északfelé haladó sorozatban látjuk a Pojána Ruszka, Aranyi hegy és Csetrás hegység képződményeit. A sorozat végén három nagy rendszeres kőzetgyűjtemény van: 1. Erdély kitorési kőzetei, 2. Erdélyi medence képződményei, 3. A földtani intézettől származó magyarországi minta kőzetgyűjtemény.

A szekrények tetején s e két terem falain egyes nagyobb tárgyak nyertek helyet. Ezek közül kiemelendők: egy keresztül fűrészelt, csiszolt és fényezett Arancaria törzs, azután erdélyi diluviális állatok maradványai, holzmadeni jurakorú nagy állatok kövületei stb.

Nagyban hozzájárulnak gyűjteményeink vonzó hatásához azok a képek, melyeket Erdély legszebb tájairól Melka Vince festőművésztünk készített. A szép természetet a maga egészében igazi formájában és színében ábrázolják ezek a művészi alkotások, így az illető vidék tárgyai mellett a legnagyobb mértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy gyűjteményeink a szép természetet hűen tükrözzék vissza. Retyezát gletschertől vájt

völgyeit, Verespatak aranytermő, össze-visszaturkált hegyeit, az Aranyos völgyének szirtjeit az ő igazi szépségükben láthatjuk ezeken a képeken. Verbőczy fiatal művészünk pedig a Királyhágó s a Sebes-Körös panorámáját festette meg, a minőnek a révi Szarvasrétről látszik.

*

A második geológiai gyűjteményi terem közepén Erdélynek vidékek szerint, földrajzi sorrendben összeállított ásványgyűjteménye van. Ezen sorozatban legjobban az Ércheység ásványtermő helyei vannak képviselve.

Az első geológiai gyűjteményi teremből a hátsó folyosói részbe lépve, Erdély ősemlőseinek, Echinidjeinek s egyéb kővületeinek gyűjteményét, azután egy általános őslénytani gyűjteményt láthatunk nagy üveges szekrényekben, melyek a hely szűke miatt ide szorultak ki.

A földközi helyiségekben szintén gazdag és becses gyűjtemények vannak. Ezek között találjuk a legutóbbi időben létesített *technológiai gyűjteményt* is. Mivel ezek a nagy közönség számára nincsenek nyitva, részletezésükbe nem bocsátkozunk.

Az ásvány- és földtani intézet főajtájával

szemben lévő lépcsőházban elhelyezett nagy szekrényben megmunkált szép kockakövek s egyéb ipari jelentőségű kőzetek láthatók.

*

Az Ásványtár gyűjteményei a nagyközönség számára nyitva vannak vásár- és ünnepnapokon d. e. 10—12 óráig.

TARTALOM:

Az E. M. E. múltja és jelenje. Irta: <i>Kelemen Lajos</i> .	
Az Erdélyi Nemzeti Múzeum tárai — —	1—24 l.
1. A könyvtár. Irta: <i>Kelemen Lajos</i> .	25—32 „
2. Az érem és régiségtár. Irta: <i>dr. Roska Márton</i> .	— — — — — 33—39 „
3. Az állattár. Irta: <i>dr. Apáthy István</i> .	40—45 „
4. A növénytár és botanikus múzeum. Irta: <i>Péterfi Márton</i> .	— — — 46—57 „
5. Az ásványtár. Irta: <i>dr. Szentpétery Zsigmond</i> .	— — — — — 58—68 „

